

De illusie van de vrije keuze ontsluit

- 'Short Odesys Story' -

Samen op reis – een eenvoudige vrije keuze?

Stel je voor dat je met vier vrienden op reis wilt gaan. Er zijn verschillende bestemmingen mogelijk: stad A, B, C of D. Ze besluiten te stemmen vanuit ieders vrije keuze, maar na de eerste stemming blijkt dat ieder een andere bestemming heeft gekozen. Het gevolg? Er is geen meerderheid en de reis lijkt onmogelijk. Eén van de vrienden stelt voor naar stad C te gaan. Hij heeft goede connecties met een reisbureau waarmee hij vaker heeft geboekt en belooft een aantrekkelijke korting te regelen. Ze stemmen opnieuw. Twee van de vier kiezen voor stad C, terwijl de anderen respectievelijk voor stad A en stad B stemmen. De meerderheid beslist, want dat is democratisch, zeggen de aanhangers van stad C. Maar de anderen zijn het hier niet mee eens en stellen voor een sociocratische aanpak volgens het consentprincipe. Tijdens de bespreking wordt een bezwaar geuit: stad C is alleen per vliegtuig te bereiken, en één van de vrienden wil niet vliegen. Bovendien blijkt de beloofde korting niet beschikbaar en zijn alle vluchten naar stad C al volgeboekt. Alternatief vervoer is geen optie, want stad C ligt op een afgelegen eiland dat binnen de geplande reistijd onbereikbaar is.

Wat nu? Gaan ze nog samen op reis? Of leidt democratisch afstemmen tot ‘af stemmen’? Laten ze de kans op een gezamenlijke reis liggen? Wat als de vier vrienden niet waren begonnen met het kiezen van een bestemming, maar eerst hun individuele voorkeuren, doelen en beperkingen hadden gedeeld? En wat als ze vanuit deze informatie een best-passende oplossing hadden gezocht? Zou het mogelijk zijn geweest een reis samen te stellen die voor iedereen bevredigend is? Maar hoe pak je dat aan? Bijvoorbeeld een reis waarbij ze gezamenlijk enkele dagen in stad A, B en D doorbrengen, nu duidelijk is dat stad C fysiek onhaalbaar is. Of misschien zelfs een reis naar stad E, door de beperkende randvoorwaarden opnieuw te bekijken en bij te stellen? Samenwerken naar een ideaal binnen bereik!

Het fundamentele probleem in groepsbesluitvorming is de misconceptie van de zogenaamde vrije keuze. Hoewel deze keuze ogenschijnlijk aanwezig lijkt, is zij vaak beperkt tot een vooraf bepaalde en vaak bevooroordeelde en/of door een ander samengestelde subset van opties — ‘limited set of curated options’¹. Hierdoor wordt het vinden van een best passend besluit — ‘best-fit for common purpose’ onmogelijk, omdat men ‘verblind’ is door deze subset. Om dit wél mogelijk te maken, moeten deze beperkte set van deeloplossingen worden losgelaten en de oplossingsruimte maximaal verkend. Anders laten we een kans liggen naar een ideaal binnen bereik.

Om de valkuil van de zogenaamde vrije keuze te vermijden, begint een werkelijk open besluitvormingsproces met het in kaart brengen van ‘dat wat je wilt’ — de intentie (de individuele voorkeuren en belangen) — en ‘dat wat er kan’ (de fysieke mogelijkheden), in plaats van meteen te focussen op een mogelijke oplossing. Zo kan een schijnbaar vrije en suboptimale keuze achteraf omgevormd tot een vooraf samengestelde optimale synthese van vrije wil (individuele voorkeur per objectief en belang) en fysieke vrijheidsgraden (fysiek gedrag als functie van ontwerpvariabelen en randvoorwaarden). Zo wordt besluitvorming een spel van vrij, gelijk en samen naar een beste oplossing, in plaats van besluitafdwinging¹ van een vaak vooringenomen alternatief.

---

¹ Stel je voor dat het reisbureau op jouw vraag naar een Europese cultuurreis enkel Milaan of Rome zou aanbevelen. Dit is een vorm van **besluitafdwinging** via ‘**curated options**’ die mogelijk veel betere opties, zoals Riga, Sofia of Sint-Petersburg, buiten beschouwing laat. Of stel je voor, je ziet de menukaart in een Nederlands restaurant en kunt kiezen tussen aardappelen met spinazie of met spruitjes. Wat kies je net voordat je een marathon gaat lopen? Of vraag je toch of de kok een pasta carbonara kan maken? Vergelijk dit met een baby met zijn ‘speen’: hij wordt ‘**gefopt waar hij bij staat**’, maar het sabbelen stelt hem tijdelijk tevreden. Wanneer hij echter echt honger heeft, zal hij gaan schreeuwen en zal zijn moeder de werkelijke oplossing ‘genereren’.

Op deze manier wordt het wel degelijk mogelijk om binnen de volledige oplossingsruimte het groepsbesluit te vinden dat het beste past en de hoogste voorkeurswaarde heeft. Voorkeur is immers de enige relevante grootheid in besluitvorming: de maatstaf die bepaalt welke keuzes het meest waardevol zijn. Voorkeur weerspiegelt de mate van ‘tevredenheid’ of ‘welzijn’ — een unieke menselijke ervaring, gevormd door zowel externe waarnemingen als interne belevingen via al onze zintuigen².

De vraag is nu hoe we kunnen komen tot de hoogste groepsvoorkeurswaarde en een realistisch alternatief. Door in een groepsbesluitvormingsproces de voorkeuren van alle betrokkenen per objectief te aggregeren en deze te integreren met de fysieke prestatie en vrijheidsgraden van het systeem, kunnen we binnen een sociaal-fysiek randvoorwaardenkader het groepsoptimum bepalen dat de hoogste voorkeurswaarde vertegenwoordigt — een pure vorm van gezamenlijke maximale waardecreatie, voortkomend uit individuele vrije wil binnen een sociaal gelijkwaardig en fysiek haalbaar kader.

Deze open systeem ontwerpaanpak (Odesys) correspondeert met een open *preferendum* in plaats van een traditioneel gesloten referendum. Om deze preferendum-besluitvorming te ondersteunen, heeft Odesys de *Preferendus* ontwikkeld. Dit maakt pure besluitvorming mogelijk en doorbreekt de illusie van democratie en haar zogenaamde vrije keuzes, richting een open diacratie.

Laten we het reisprobleem uit het voorbeeld nu weer gebruiken om deze aanpak te illustreren. Om dit op te lossen, zouden de vier mannen dus allereerst hun voorkeuren (‘wensen’), objectieven (‘doelen’), ontwerp-beslisvariabelen (‘vrijheidsgraden’) en beperkingen (‘randvoorwaarden’) kunnen opgeven. Een mogelijke set van reisprestaties, uitgedrukt als objectieven, is:

- (1) Culturele rijkdom – unieke waarde door musea, monumenten en kunst;
- (2) Natuurbeleving – unieke parken en natuuractiviteiten verrijken de ervaring;
- (3) Weer – klimaat beïnvloedt ervaring en activiteiten;
- (4) Reisafstand – de reistijd bepaalt de netto verblijftijd ter plekke;
- (5) Budget – kosten verschillen per stad.

De vier mannen geven vervolgens per objectief hun voorkeur en belang aan. Dit belang wordt verdeeld binnen een overal gelijke gewichtsverdeling van 25% per persoon. Binnen deze 25% kan ieder individu het gewicht toekennen aan elk aspect, of aangeven dat een aspect voor hem geen enkele relevantie heeft. Door randvoorwaarden in te voeren, zoals een maximaal budget, een totale reisduur of een maximale (lokale) reistijd, definiëren ze gezamenlijk de oplossingsruimte. Alle mogelijkheden daarbinnen zijn voor hen acceptabel; alles daarbuiten valt af, waarmee het consentprincipe³ daarbij impliciet vanaf het begin wordt geïntegreerd.

Tot slot kunnen drie ontwerp-beslisvariabelen worden gedefinieerd die de verblijfsduur in stad A, B en D modelleren (stad C en eventueel overige steden vallen buiten de oplossingsruimte).

---

² Dit betreft waarnemingen/belevingen via onze **twaalf zintuigen**, die niet alleen extern zijn (zoals zicht, gehoor en tast), maar ook intern, zoals bijvoorbeeld evenwicht, warmte- en bewegingszin, zoals onder meer beschreven door Albert Soesman.

³ **Consentprincipe**: een besluitvormingsprincipe waarbij voorstellen doorgaan zolang er geen overwegend bezwaar is.

Odesys' Preferendus – gebaseerd op IMAP⁴-optimalisatie – bepaalt vervolgens in één stap het best-fit alternatief met de hoogste geaggregeerde groepsvoorkeur binnen de 'beperkte' oplossingsruimte. Een eerste voorbeelduitkomst is een rondreis: 3 dagen in stad A, 2 dagen in stad D en 5 dagen in stad B (binnen een tiendaagse reis). Zo ontstaat een haalbare oplossing die verrassend goed past bij de groep als geheel – *a best-fit for common purpose* – en waar iedereen tevreden mee is en niemand achterblijft. Hun belangenconflict is optimaal opgelost, en de vier mannen gaan op reis!

Deze preferendum-gebaseerde aanpak, gebruikmakend van Odesys' Preferendus, betekent een paradigmaverschuiving in besluitvorming. De illusie van vrije keuze – vaak beperkt tot gecensureerde opties – maakt plaats voor intentioneel ontwerpen vanuit een neutrale ruimte van 'oneindige' vrijheid, waarin idealisme en realisme vanaf het begin worden verenigd. Vrijheid ligt binnen een gezamenlijke en haalbare oplossingsruimte, niet in de zogenaamd vrije keuze zelf. Door bewust op zoek te gaan naar 'de vrijheid' – als een synthese van individuele en systeemvrijheid – kan een aanvankelijk '*creative conflict-of-interest*' aangegaan en omgevormd tot een best-fit oplossing.

Een gesloten referendum zet opties *naast elkaar* en 'telt de stemmen op': een illusie. Een open-ontwerpend preferendum brengt voorkeuren *bij elkaar* en 'overbruggt de verschillen' tot een gezamenlijke, best-passende oplossing. Waar een boekhouder zaken *naast* en *onder* elkaar plaatst, gaat de ontwerper een stap verder: hij lost het probleem integratief op *met* en *voor* elkaar.

Pure besluitvorming is zo een spel *van* elkaar, *met* elkaar en *voor* elkaar. Een probleem is pas écht opgelost als je er samen van verlost bent. Echte ruimte voor de beste oplossing ontstaat pas wanneer je je eigen oplossing durft los te laten en maximaal de ruimte benut ('from resolve to dissolve'). Je kunt pas scoren als je niet buitenspel staat, de bal binnen de lijnen houdt en de vrije tussenruimte maximaal opzoekt.

Het streven naar een ideaal is de richting naar de oplossing; het vastpinnen van een doel als iets dat absoluut gehaald moet worden, legt iets op en beperkt de vrijheid voor de beste oplossing. Odesys streeft naar een haalbare oplossing die alle belanghebbenden maximaal tevreden stelt. Dit is geen compromis, maar een synthese: een 'best fit for common purpose'. De mensgerichte ontwerpaanpak die Odesys hanteert, gaat verder dan pseudo-democratische principes zoals 'de meeste stemmen gelden' of 'niemand achterlaten', en omarmt de waarden van vrijheid ('wil'), gelijkheid ('waardig') en broederschap ('waarde') in een pure, directe vorm van democratische besluitvorming. Zo worden 'plannen gesmeed': een best-fit besluit dat de belangen van alle betrokkenen associeert vanuit een gelijkwaardig vertrekpunt, binnen de 'vrije ruimte' zonder buiten spel te staan en gericht op het geheel. Pure besluitvorming door een open systeemontwerp aanpak: *beslis(t)kunst*.

Hieronder volgt een schematische vergelijking van de traditionele referendumaanpak ('besluitafdwinging') en de Odesys Preferendum-aanpak ('besluitvorming')⁵.

---

⁴ **IMAP** staat voor *Integrative Maximization of Aggregated Preference* en is een state-of-the-art preference-performance-gebaseerde optimalisatiemethode die bestaande multi-objectieve optimalisatiemethoden overtreft doordat zij subjectieve voorkeuren en objectieve prestaties integraal verbindt in één enkele beslissingsruimte, en is gebaseerd op een wiskundig gedegen fundament.

⁵ Let op: **MCDA** staat voor Multi-Criteria Decision Analysis, **MODO** voor Multi-Objective Design Optimisation en **TOM** voor Trade-Off Matrix.

